

Grundläggande tankar om språk och språkets betydelse för individen i samhället.

Karlstadmodellen är en samling tankar kring språkets väsen och dess betydelse för individen och samhället. Karlstadmodellens vision är att bidra till ett gott liv för flera genom att verka för alla människors rätt till språk, delaktighet och respekt. Visionen omfattar också tanken att fler språkande individer bidrar till ett mer demokratiskt samhälle. Då fler röster blir hörda, blir också fler perspektiv kända.

I det goda samhället är alla lika mycket värda, allas röster har lika stor chans att bli hörda och allas perspektiv, erfarenheter och behov ses som värdefulla för gemenskapen. I detta samhälle präglas samvaron mellan människorna av respekt, empati och solidaritet och detta skapar förutsättningar för en starkare social sammanhållning. Mångfalden mellan människor bidrar till ett starkare sociala kapitalet i samhället.

Det finns många människor i vårt samhälle som har begränsningar i sina liv därför att det finns eller har funnits hinder inom dem själva eller i deras miljöer som stört deras språkutveckling. Andra människor har haft en positiv språkutveckling men blivit berövad det de en gång ägt till följd av sjukdom, skada eller andra omständigheter. Det är dessa människor, barn, unga och vuxna, som står i fokus för Karlstadmodellen.

Språk

Vad är då språk? Det finns många svar till denna fråga. Svarens mångfald motsvarar olika antaganden som görs om verkligheten, om kunskapen och om kunskapandet. Så tänker några att kunskapen är en direkt avbildning av verkligheten, andra att vi alla konstruerar ungefär samma kunskap medan några menar att all kunskap är personlig. Min kunskap är min därför att det är jag som har konstruerat den. Ingen annan kan ha exakt samma kunskap. Dessa tre uppfattningar ger radikalt olika tolkningar av begreppet språk.

Språk som etiketter eller konstruktioner

Redan under antiken fanns det de som tänkte sig att språket/orden var naturliga etiketter på företeelser i verkligheten och att dessa företeelser var av naturen givna. Vid sidan av denna uppfattning fanns det andra som gjorde gällande att verkligheten inte fanns i sig utan endast kom att framstå i vår upplevelse av den. Orden blev med detta synsätt ett sätt att sätta etiketter på våra upplevelser. Från senare delen av medeltiden lär vi oss mycket av diskussionen om skillnaden mellan de verkliga tingen, vår upplevelse av dem samt hur vi betecknar dem som tre skilda saker. Detta bäddade för utsagor om språkets och ordens godtycklighet. Med detta menades att det inte finns naturliga samband mellan hur ett uttryck låter eller ser ut och vad det betyder.

De gamla tankarna om förhållandet mellan språket och verkligheten är än i dag verksamma på olika sätt. Så tänker vi oss gärna att vi kan se allt som kan ses, höra allt som kan höras, känna på allt som kan kännas på och lukta på allt som har en doft. Vi tänker oss också att vi kan föreställa oss allt detta men inte bara det utan även sådant som aldrig kan anta en sinnlig gestalt. Man menar att allt detta framträder som någon slags gestalter för oss och att det är dessa gestalter som hjälper oss att skapa ordning bland sinnesintryck och mentala fenomen.

Under förra seklet fördes debatter om att språket inte alls återspeglar verkligheten eller vår uppfattning av verkligheten utan tvärtom. Språket är det som bestämmer hur vi tar in, tolkar och förstår verkligheten. Det är språket som avgör hur jag riktar min uppmärksamhet och som styr både mina tankar, känslor och värderingar. Det är alltså språket som begränsar vad jag kan förstå av det jag ser, hör, känner eller luktar. Språket blir på ett sätt min kognitiva tvångströja.

En näraliggande fråga blir då i hur hög grad språk och tanke samverkar. Kan jag inte göra vissa tankeoperationer eller tänka vissa saker därför att jag saknar ord och språk för dem? Eller kan jag inte lära mig vissa ord därför att jag saknar viss förmåga att tänka? Eller är det så att jag inte kan uppfatta vissa saker i verkligheten därför att jag saknar ord, därför att jag saknar viss form av tankeverksamhet?

Kan det vara så att ett bristfälligt språk har negativ inverkan på den kognitiva utvecklingen mer allmänt? Finns det en samverkan som skulle kunna ses som en aktiv spiral som antingen utvecklar sig positivt mot ständigt nya höjder eller negativt mot allt större torftighet.

Språket - ett kunskapsfenomen

För att kunna handskas med begreppet språk, skapar vi oss föreställningar om det. Detta sker inte på något slumpmässigt vis utan är styrt av de tankemönster som omger oss. Och det viktigaste verktyget i allt detta är språket.

Så en föreställning om språk kräver språk. Utifrån mina erfarenheter i den västerländska kultur som är min och som bestämmer hur jag tänker och kommunicerar, framstår vissa föreställningar som viktigare än andra. Dessa har kommit att bli de tankefigurer som ligger till grund för pedagogik och metodik inom Karlstadmodellen.

Karlstadmodellen verkar utifrån en tolkning som säger att språket i sig saknar sinnlig form. Vi kan inte höra språket direkt, vi kan inte se det direkt och vi kan inte känna det direkt. Språket har visserligen en inre form – det är de enheter, regler och system som behövs för att ikläda innehållen en inre form – men det är den yttre gestaltningen av den inre formen i talet, tecknande eller skriften som vi kan observera..

.Språket är ett kunskapsfenomen. Det är något vi lär oss genom erfarenhet och övning och språkutvecklingen hos en individ tar egentligen aldrig slut. Kunskapen förvaras som en abstrakt helhet i minnet men med fyra viktiga och ömsesidigt beroende delar. Språkutveckling innebär att vi lär oss om dessa fyra delar men också om hur de integreras med varandra. Under hela livet prövar vi sen det vi lärt och nyanserar och fördjupar gammal kunskap och vid behov lär vi nytt.

En av dessa fyra delar innehåller kunskaper om betydelser och meningsfulla sammanhang. Utan denna kunskap skulle världen vara i oordning och vi skulle inte kunna förstå varandra. Vi skulle inte kunna hitta på nåt att kommunicera om och vi skulle inte kunna tänka oss nåt bortom det vi omedelbart erfar. De erfarenheter vi gör i vår vardag lägger grunden för denna typ av kunskap men ju högre språklig kompetens man får desto lättare är det att skapa sig "inre" bilder genom de erfarenheter som språket förmedlar.

Den andra delen omfattar enheter, regler och system som behövs för att skapa språkets inre form. Det handlar om att känna enheter av många olika slag tex sådana som bygger upp stavelser, ord, fraser, satser, eller enheter betoning och intonation i talet. Det handlar också om att lära sig hur dessa olika enheter får användas – det finns många olika regler för vad som är tillåtet i ett språk. För att det inte ska bli kaos mellan alla dessa enheter och regler måste man också lära sig att ordna dem till olika kategorier och system. Den inre formen är ett kunskapsfenomen där vi måste lära oss enhet efter enhet, regel efter regel och system efter system

Den tredje delen är de verktyg vi har till hands för att skapa en yttre form av den inre formen. Dessa verktyg kan vi kalla tal, tecken eller skrift. Vi måste lära oss hur vi ska använda vår andning, röstbildning och artikulation för att det ska bli ett förståeligt tal. På samma sätt måste vi lära oss hur vi ska koordinera ögats och handens rörelser för att skriften ska bli läsbar eller hur vi ska samordna handens, kroppens och mimikens rörelser för att tecknandet ska förstås. Samtidigt som vi tränar hur vi gör för att visa fram vår inre form måste vi lära oss hur vi ska avläsa, bearbeta och tolka det som någon annan säger, skriver eller tecknar till oss. Den yttre formen kräver att vi tränar upp god färdighet i olika motoriska och perceptuella system.

Den fjärde delen består av kunskaper om hur språket kan användas. För att bli goda språkbrukare behöver vi erfarenheter av att använda språk. Vi måste lära oss hur och vilka anpassningar man gör till olika personer, olika situationer och olika samtalsämnen. Dessa anpassningar omfattar hela språket, alltifrån ordval och grammatiska konstruktioner till hur man pauserar i tal eller vilket taltempo man håller. Självklart kan man inte undervisas till en god kompetens i språkanvändning. Man måste själv få pröva sig fram.

Språket är i sig själv inte synligt. Det existerar bara i våra hjärnor som kunskap. Men det blir möjligt att iaktta det med hjälp av dess redskap – det blir möjligt att höra det i talet och att se det i tecken och skrift

Språkets roll för individen.

Etikbegreppet i Karlstadmodellen handlar mer om de faktiska handlingarna än om teorier. Grundtanken är att vi åstundar ett gott liv och att vi med våra handlingar – fysiska, sociala och språkliga - strävar efter detta. Alla ska ha lika rätt att utföra meningsfyllda handlingar eftersom det är de som är grundvalen för vårt eget välbefinnande.

Meningsfulla handlingar är sådana som i sig är värdefulla; de har ett egenvärde vilket betyder att handlingen i sig ger något till mig. Vad det värdefulla är, varierar antagligen mellan olika människor. Det skulle kunna vara att jag genom min handling upplever delaktig i en gemenskap – tex då jag engagerar mig i en individs språkträning tillsammans med andra - även om handlingen i sig syftar till något annat. Det skulle också kunna vara att jag genom min handling upplever att jag utvecklar mig själv på något vis. Ett exempel på detta kan vara

att mitt tänkande kommer in i andra och nya banor därför att jag gör en uppgift tillsammans med en person som har funktionshindret språkstörning. Meningsfulla handlingar är ofta också instrumentella i så måtto att de verkar för ett gott liv för någon annan tex då jag bemöter en person med språkstörning på ett för honom (och mig) utvecklande sätt.

Grundläggande i Karlstadmodellen är att varje barn, ungdom och vuxen har ett egenvärde som är lika högt som varje annan människas. Rättvisa råder då var och en ges möjlighet att utvecklas maximalt utifrån sina förutsättningar. Det kan leda till handlingar där varje människa får det stöd, den tid, den resurs och den undervisning han eller hon behöver för att kunna leva ett rimligt gott liv.

Att ge något och få något annat tillbaka är innebörden i meningsfulla handlingar. Jag gör något som skapar ett värde för någon annan eller för mig själv och samtidigt ger handlingen mig en känsla av välbefinnande. Min handling kvittas inte lika, inte i hårdvaluta utan snarare i mjuka värden som inte kan värderas med några objektiva mätmetoder. Denna tolkning av begreppet meningsfulla handlingar är snarlik den som brukar användas för begreppet solidaritet. Den ömsesidiga utdelningen i solidariska handlingar är det som skiljer solidaritet från välgörenhet. Välgörenhet handlar om handlingar jag gör därför att jag har någon typ av överskott och därför att det finns normer som säger att jag bör göra denna handling. Karlstadmodellen tar avstånd från välgörenhet i språkträningen men välkomnar de solidariska handlingarna.

Språket i vardagslivet

Individen behöver språket för att bygga upp sin livsvärld och för att leva sitt vardagsliv. Det gäller bla att få vardagen att flyta så friktionsfritt som möjligt och inte förslösa energi och kraft i onödan. Språket är just ett sådant redskap som effektiviserar livet i vardagen bla därför att det går så mycket fortare och blir mer tydligt och precist om jag utför handlingar med språket i stället för att göra själva handlingen. Om jag vill markera ovilja, kan jag givetvis kasta mig på golvet och sparka och skrika. Den handlingen är ganska tydlig i sitt uttryck men orsaken till oviljan är inte tydlig. Men jag kan också med språk uttrycka samma innehåll med olika grader av styrka, nyanser och tillpassningar till olika sociala situationer och jag kan förklara varför jag känner ovilja. Alla handlingar jag gör, kan jag omvandla till språkliga handlingar.

Vardagslivet underlättas förstas om problem löses utan att man tappar allt för mycket energi. Med språkets hjälp kan man pröva olika lösningsvägar och fatta beslut om hur man ska gå till väga för att bli av med problemet. Vardagslivet omfattar dock också andra arenor än dem som finns närvarande vid en viss tidpunkt. Att kunna planera för vad ska ske under morgondagen, vore svårt utan språk. Likaså att rapportera sådant som har skett.

Språket och välbefinnandet

En viktig del i det goda livet är att ha känslor av välbefinnande. Språkets roll som vägröjare för njutningen är underskattad. Med dess förmedling kan jag fly en dyster verklighet, en tråkig sysselsättning eller en otrevlig person eller bara den vanliga vardagen och mitt vanliga jag. Språket kan försätta mig i helt andra miljöer och för ett ögonblick låta mig bli en helt annan person. Jag kan komma till platser och tider som ligger utanför de faktiska möjligheternas ramar och uppleva händelser som jag önskat mig.

Språket och identiteten

Genom språket kan jag också bli klar över vem jag är i förhållande till andra. Jag visar mig för andra genom mitt sätt att vara och samspela med andra. De andra visar mig hur de uppfattar det jag gör och det sätt som jag kommunicerar på. De andras speglingar av mig, blandas samman till en bild av mig själv och så växer det fram en självbild och i gynnsamma fall känslor av självaktning och självförtroende. Språket har en mycket stor betydelse i den process där jag ska bearbeta, tolka och förstå andras budskap om mig till mig. I denna bearbetning interfolieras deras budskap med budskap inne ifrån mig själv – hur jag känner..

Hur det går till i de processer då jag skapar mig själv, min verklighet, mina kunskaper och mitt språk är förstås ett mysterium. Ett sätt att tänka är att det är viljan att relatera dvs att konstruera sin egen verklighet ur det överflöd av stimuli som drabbar mig, som är den mänskliga essensen – att det är ett av subjektets kännetecken! Människan agerar helt enkelt meningsskapande utifrån den hon är, och med de egenskaper hon har.

Vem är jag då? Redan Aristoteles menade att varje människa har en unik karaktär dvs en unik sammansättning av intentioner, emotioner och attityder och att vi inte föds med en viss karaktär utan att vi utvecklar den genom erfarenheter, förebilder och vana. Senare tiders filosofer menar också att varje människa har en personlig stil i sitt talande och att denna personliga stil är ett uttryck för det omedelbara meningsskapandet. Var och en skapar sin egen mening eller förståelse av världen i och genom språket samtidigt som denna mening har sin grund i vår gemensamma livsvärld. Ett och samma förhållande i världen har olika betydelse för olika personer och varierar också i betydelse för en och samma person beroende på omständigheterna.

Människan som objekt eller subjekt

Det finns olika sätt att se på människan och relationen mellan individ och språk. En syn som är tyngande också i våra dagar är att betrakta människan som ett objekt eller en produkt av sina omständigheter. Språkutveckling blir med denna syn lika med de produkter som andra matar in. Det är beteendet som är målet för lärandet, inte underliggande processer. Lärometoder är kontroll, belöning och bestraffning medan samtal och reflektion blir till värdelösa inslag. Människan betraktas varken som ond eller god och det intressanta med henne är vilka responser hon är i stånd att ge . Det är en deterministisk syn på människan – vissa öden och livsförlopp är förutbestämda.

Denna syn tar Karlstadmodellen avstånd från eftersom den fråntar människan värdighet och respekt och försätter henne i en utsatt position. Däremot hävdar Karlstadmodellen att varje barn – oavsett hinder och störningar – föds som subjekt.

Att vara subjekt betyder att man är *Kännande – Tänkande – Handlande*. Subjektet tränar sig själv därför att hon i sig själv är aktiv, kreativ och meningssökande. Subjektet gör, vet och förstår som egen aktivitet och drivmedlet är psykologisk energi och tar sin näring bla ur känslan. Det ligger i det mänskliga att vilja vara i aktivitet och att driva sig själv framåt med lagom stora utmaningar och inom en trygg ram.

Detta gäller också i språket - alla skapar sitt eget språk., men inte utan språkliga modeller. Det är barnet själv som riktar sin strävan i språkutvecklingen och mobiliserar sina handlingar mot bestämda mål. För att denna strävan ska fortsätta krävs antagligen att handlingarna i sig

är målskapande och meningsfulla, antingen att de har ett egenvärde eller att de är värdefulla utifrån de resultat som de kan uppnå med handlingen.

Språket är en förbindelselänk

Språket är en förbindelselänk mellan det som ligger utanför mig och det som finns inne i mig. Med dess hjälp orienterar jag mig mot omvärlden, min uppmärksamhet riktas och mina erfarenheter och upplevelser görs begripliga. Samtidigt är språket mitt mest effektiva verktyg för att handskas med mitt inre liv i tankar, minnen och problemlösning. Förhållandet mellan språk och tanke/kognition ses som ömsesidigt beroende. Ett väl utvecklat språk är gynnsamt för den kognitiva utvecklingen och väl utvecklade tankeprocesser gynnar fortsatt språkutveckling. På motsvarande sätt tänks en negativ spiral uppstå om språket eller den kognitiva utvecklingen är begränsade i något avseende.

Språkutveckling – en nyttodrivnen process

Barnet är agent i sin egen språkutveckling. Det är barnets egen tolkning av det som sker som blir avgörande för vad barnet i fortsättningen strävar emot. Barnet riktar sin uppmärksamhet och orienterar sig mot olika företeelser i omvärlden beroende av vad det är som är värdefullt för honom eller henne. På motsvarande sätt kan barnets språkutveckling tänkas vara styrt av motiv eller särskilda syften. Därför kan språkutveckling ses som en dynamisk eller ständigt föränderlig process eftersom den ska tjäna just föränderligheten i de syften som driver utvecklingen framåt. Att tala/teckna/skriva kan utifrån detta sägas vara yttre verktyg som barnet använder för att lösa problem med - olika typer av kommunikationsproblem.

Barnets språkutveckling kan ytterst ses som en nyttodrivnen process. Barnet erfar tillkortakommanden i något avseende, detta väcker ett behov av förändring och detta i sin tur driver barnet till att lära sig mer och mer av språket. Det är utmaningen som är moroten i språkutvecklingen och det är problemlösningen som är verktyget.

Språkets roll för individen i samhället

Ett samhälle är dess medborgare och vad dessa medborgare uträttar. Så bygger vi upp osynliga staket som inhägnar oss själva och stänger andra ute och språket är det starkaste kittet. Dessa staket består av institutioner, regelverk och normer för hur vi ska se ut, vilka handlingar som betraktas som de rätta, vilka känslor vi ska ha och visa, vilka tankar som är godkända och hur vi ska kommunicera med varandra. Det tycks finnas en inbyggd mekanism i vår västerländska kultur att vi ska positionera oss gentemot andra för att själva bli tydliggjorda som personer. Samtidigt som vi jämför oss och finner några i samma positioner som oss själva, skapar vi utanförskapet för andra. De som står utanför vår gemenskap tillåter vi oss att isolera, förakta och se ned på bara för att vi själva ska framstå som förträffliga. Vi som kommunicerar med varandra på ”god” svenska kan definiera oss som ”goda” svenskar medan de som inte kommunicerar på ”god” svenska antagligen också är avvikande i andra avseenden.

Normalitet

I vårt svenska nutida samhälle skattas begrepp som frihet, mångfald och samexistens högt. Men samtidigt finns det inbyggda problem att hantera alltför stora skillnader mellan människorna och vi tolererar endast en viss mängd variation. För att hantera detta problem skapar vi bilden av den normala människan och fenomenet normalitet.

Det normala är att tänka, kommunicera och handla i enlighet med de traditioner och vanor som finns. Det som inte faller inom ramen för det normala, görs till ett problem och olika typer av insatser sätts in för att ta hand om det eller den som avviker. Vi som kommunicerar med varandra på korrekt talad och skriven svenska definierar oss som språkfullkomliga och härigenom kan vi distansera oss från dem andra, som vi skulle kunna kalla språkofullkomliga.

Toleransen i vårt samhälle sträcker sig inte så långt och dess kännetecken tycks vara att värna om normaliteten. Det är sällsynt att vi ifrågasätter företeelsen normalitet eller de förhållanden som uppstår som en följd av detta tex vår tendens att dela upp människor i ett antingen/eller förhållande. Antingen är man språkfullkomlig eller språkofullkomlig.

Språkstörning – personlig tragedi eller socialt förtyck

Genom de handlingar vi gör i gemenskap med andra skapar vi vår kultur dvs den samling av uppfattningar, symboler, bilder, berättelser och traditioner som bildar underlag till de tankemönster som råder i vårt samhälle. Detta kollektivt omedvetna tänkande styr vårt sätt att tänka, kommunicera och handla i samhället. Så genomsyras vi av en förståelse av att språkstörning är en personlig angelägenhet som egentligen bara berör personen och hans eller hennes närmaste. Språkstörning är en personlig tragedi.

Vår tolkning är att de som har en språkstörning är tragiska människor. Vi tillskriver dem snabbt en underlägsenhetsidentitet som innefattar att de är drabbade (av något som står utanför vår makt), förlorare (maktlös) och offer (den mot vilken man handlar av godhet). Vi har också en tendens att se ett kausalsamband mellan dessa tre begrep så att den som uppfattas som drabbad per automatik blir ett offer och en förlorare i samhället.

Ett alternativt synsätt vore att framhålla det sociala förtyck som människor med språkstörning utsätts för. I stället för förklara språkstörning med faktorer som ligger utanför oss, skulle vi kunna fokusera de processer som hindrar människor att utveckla och använda sina kommunikativa och språkliga förmågor i det öppna samhället. Vi skulle kunna lära oss att se de hinder för deltagande och gemenskap som gestaltar sig i brist på anpassade miljöer, brist på tillgång till resurser (till utveckling, bildning, arbete, fritid) och brist på inträde till olika samhällsarenor. Språket är förstås ett utomordentligt starkt instrument för att skapa segregerande miljöer.

Samhället som teater

Ett samhälle kan ses som en teater där vi spelar upp olika scener. För att få vara med på scen måste man lära sig och hålla sig till manuskriptet och spela sin roll som det föreskrivs. Under en dag kommer jag att ingå i många olika teaterstycken och jag kommer att spela många olika roller. För att duga måste jag lära mig många olika interaktionsmönster. Beroende på vilken roll jag spelar gäller det att veta vem man får tilltala och på vilket sätt, i vilken situation och

med vilka samtalsämnen. Och det duger inte att använda tecken-som-stöd om manuskriptet föreskriver talade repliker.

På samhällets olika scener blir varje människa utsatt för och utmanad av olika typer av risker. Vi kan välja olika sätt att hantera dessa risker. Några väljer att blunda eller att aktivt sätta parentes om dem, andra tar sig an utmaningarna. En risksituation kan uppstå i mötet med människor som inte är precis som jag själv tex en person som i någon aspekt tillhör de språkofullkomliga. Detta skapar lätt en situation av förvirring eftersom man inte vet hur man ska handla och för några av oss växer detta till stora risker med hotfulla förtecken. Inte sällan resulterar detta i handlingar som utmärks av fördomsfullhet och fantasilöshet.

De som tar sig an utmaningen med öppna ögon får anledning att reflektera över hur vi förhåller oss till vandra, till oss själv och till omgivningen i stort. Ett riskfullt möte kan därför betyda en chans till utveckling och förnyelse och bidra till ett gott liv för oss själva. Vi bedömer andra människors behov, kapaciteter och resurser. Har de samma behov som jag eller är de så olika mig och oss att de har andra behov? Är deras kapaciteter lika värdefulla som mina eller våra?

Språkträning – maktmedel eller frihetskamp

Människor bygger upp gemenskaper i delaktighet med varandra. Språket konstrueras också av människor i delaktighet och det förändras ständigt i denna delaktighet. Språket utvecklas ur de behov till språk som människor erfar i olika sammanhang. Men samtidigt som språket skapas och omskapas av människorna styrs deras handlande både i den fysiska, den mentala och den sociala världen av just språket. Språkinläring tar aldrig slut. Varje språkligt möte med omvärlden är en potentiell källa till förändring av mitt språk.

Den största likheten mellan människor är egentligen att alla är olika. På detta faktum bygger också demokratin. Emellertid ställer demokratin vissa krav på sina deltagare och ett av de mest grundläggande kraven är att kunna påverka och låta sig påverkas av andra. Till detta krävs förmåga att kommunicera och hantera information på samma sätt som de flesta andra. Människans språk blir med detta synsätt både demokratins förutsättning och dess inträdesbiljett.

Motiven för språkträning varierar. Om språkträningens motiv är att värna normaliteten kan självklart språkträning ses som ett av samhällets maktmedel. Ju fler avvikelser som avlägsnas desto bredare blir mittfåran och desto enklare att kontrollera människorna. Karlstadmodellen tar avstånd från denna aspekt av språkträning.

Språkträning kan också ses som ett led i en frihetskamp. Kampen för att människor som har en språkstörning ska kunna kasta av sig oket av beroende, maktlöshet och segregering. Denna syn på språkträning bejakas av Karlstadmodellen.